

**ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ
СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ
ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ**

Статтю присвячено удосконаленню системи професійного самовизначення старшокласників сучасної загальноосвітньої школи, розкрито компоненти свідомого вибору професії та основні аспекти профорієнтаційної роботи зі школярами.

The article is devoted the improvement of the system of professional self-determination of senior pupils of modern general school, the components of conscious choice of profession and basic aspects of proforientaciynoy work are exposed with schoolboys.

Удосконалення змісту, форм та методів навчання й виховання молодого покоління в умовах переходу до ринкових відносин вимагає активізації роботи школи У напрямі підготовки своїх випускників до свідомого вибору майбутньої професії. Вирішення цього завдання передбачає створення системи відповідної навчально-виховної роботи з учнями, адекватної тенденціям демократизації та гуманізації школи, впровадженню особистісно орієнтованих виховних технологій, визнанню пріоритетів особистості при прийнятті рішення щодо свого професійного майбутнього. Разом із цим, за такого підходу суттєво підвищується відповідальність особистості за прийняття відповідного рішення, яке є можливим лише за умови наявності в учня системи знань щодо свого “Я”, світу сучасних професій та узгодженні особливостей особистості з вимогами, які ставить до людини обрана професійна діяльність. Розв’язання цих завдань передбачає здійснення специфічної педагогічної діяльності, а саме – профорієнтаційної роботи з учнями.

Свідомий вибір професії – це психологічне структурне утворення, що включає такі компоненти: 1) загальне позитивне ставлення до праці на користь суспільства, працьовитість, усвідомлення того, що праця є обов’язком для кожної людини; 2) знання певних професій, їх змісту, вимог, перспектив їх розвитку,

шляхів здобуття професійної кваліфікації; 3) наявність певних професійних інтересів; 4) правильна самооцінка, знання своїх здібностей, інших властивостей [10: 97].

Сучасне профорієнтування – це, перш за все, виховання молодшої людини як суб'єкта вибору професії і суб'єкта праці, який володіє активністю і самостійністю в поведінці і діяльності, здатністю до ініціативного цілеполювання та планування свого майбутнього, а також створення умов, які сприятимуть розвитку внутрішніх засобів активного професійного самовизначення: самопізнання, самооцінювання і саморозвитку. Деякі психологи (С.Я.Карпіловська, О.О.Ящишин та ін.) у своїх дослідженнях акцентують увагу на тому, що ефект профорієнтаційної роботи зі старшокласниками підвищується за певних умов, до яких належать: побудова профорієнтаційної роботи на основі врахування вікових особливостей учнів; конструювання пізнавального профорієнтаційного матеріалу на основі принципів системності, послідовності й наступності; застосування активних методів навчання та виховання в профорієнтаційній роботі; реалізація творчих зв'язків класного керівника з батьками і вчителями-предметниками.

Процес прийняття учнем рішення щодо вибору майбутньої професії можна розглядати як взаємодію двох систем – з одного боку це учень, який являє собою складну систему, притаманній як саморегулювання так і реакція на зовнішній вплив, з іншого – це суспільство, яке має об'єктивну потребу у відтворенні робочої сили. При цьому пріоритетність на даному етапі розвитку суспільства істотно впливає на розвиток професійного самовизначення та професійної орієнтації старшокласників.

Для першого підходу характерна пріоритетність суспільних інтересів, а професійне самовизначення розглядається як серія специфічних завдань, що ставляться суспільством перед особистістю у необхідної для суспільства професії та місця роботи. Для другого підходу характерні пріоритети особистості при вирішенні питання щодо вибору майбутньої професії, а професійне самовизначення розглядається як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є трудова діяльність. Проте беззаперечно прийняття цього

підходу може привести до повної розбалансованості між об'єктивними потребами економіки та професійними намірами школярів. На нашу думку, в основу системи профорієнтації повинен бути покладений підхід, за якого вибір професії передбачає знаходження певного балансу між професійними планами школяра та потребами суспільства у кваліфікованих кадрах.

Важливим для нашого дослідження є досвід інших країн з організації професійної орієнтації молоді. Спільним для кожної із них є те, що структурні зміни в економіці потребують від робочої сили нових якостей – підвищеної професійної і географічної мобільності, які повинні розвиватися на всіх рівнях професійної і загальноосвітньої підготовки, ґрунтуючись на адекватних профорієнтаційних заходах.

Так, наприклад, у США основними складовими частинами організаційної структури професійної орієнтації молоді є державні і приватні агентства зайнятості, котрі надають послуги з профконсультації та тестування, застосовують інші форми профорієнтаційної роботи, як окремим особам, так і цілим підприємствам, підбираючи кандидатури на вакантні місця, а також центри профорієнтації при загальноосвітніх школах і коледжах. Для центру подібного типу характерне сучасне комплексне обладнання з профдіагностичною апаратурою, широкий спектр надання профорієнтаційних послуг, широке використання різноманітних тестових методик тощо. В основу переважно покладено самостійну роботу, спрямовану на самопізнання та ознайомлення зі світом професій [4: 77].

У Великобританії організаційна структура професійної орієнтації школярів в цілому аналогічна США. Спільним для них є те, що поради щодо вибору профілю навчальної спеціалізації або вибору професії, які надаються людині, носять виключно рекомендаційний характер [3: 42].

Вищим органом управління профорієнтацією і працевлаштуванням населення у ФРН є Федеральний інститут зайнятості, що знаходиться у підпорядкуванні Міністерства праці і соціальних питань. У ФРН законодавчо заборонені приватні агентства зайнятості. Школам заборонено займатись працевлаштуванням випускників самостійно [12].

Система профорієнтаційної роботи у Франції відрізняється тим, що там діє паралельна структура трьох національних агентств, які займаються профорієнтаційними питаннями; це – Національне бюро з освітньої і професійної інформації, центри професійної інформації і орієнтації, Національне агентство зайнятості. Профорієнтаційною роботою в школах займаються центри професійної інформації і орієнтації, що підпорядковані Міністерству національної освіти Франції [9].

Національна система освіти Японії передбачає підготовку вихованців до вибору певної професії і подальшої професійної кар'єри. Крім того, існує неформальна традиція, коли конкретний викладач несе відповідальність за професійне майбутнє своїх учнів. В основу профорієнтаційної роботи в школах країни покладено методику, розроблену С. Фукуямой. Згідно з нею основним завданням профорієнтаційної роботи є формування в учнів здатності до вибору професії [14].

У порівнянні з радянським аналогом, система профорієнтаційної роботи у загальноосвітніх школах України за час їх реформування зазнала значних, на жаль, негативних змін. Так, на відміну від системи профорієнтаційної роботи, яка протягом 80-х рр. ХХ ст. склалася у радянській школі, не було передбачено створення організаційних структур (кабінети профорієнтації, методисти з профорієнтації, методичні кабінети при міжшкільних комбінатах тощо), які б координували відповідну роботу у школі. Більш того, Міністерством освіти України було передбачено ліквідацію шкільних навчально-методичних кабінетів професійної орієнтації [11].

Ми розглядаємо систему профорієнтаційної роботи зі школярами в таких основних аспектах:

соціальний аспект профорієнтації полягає в зорієнтованості особистості на певну систему знань, норм і цінностей, які дають їй змогу в майбутньому здійснювати професійну діяльність як повноправному і повноцінному члену суспільства; *економічний аспект профорієнтації* полягає в необхідності покращення якісного складу трудових ресурсів, підвищення їх професійної активності, продуктивності й якості праці; *психолого-педагогічний аспект*

професійної орієнтації спрямований на виявлення і всебічний розвиток професійних інтересів і нахилів, професійно важливих якостей особистості, проектування індивідуальних програм професійного самовизначення, їх розвиток, корекцію і переорієнтацію; *медико-психофізіологічний аспект* профорієнтації спрямований на пролонговане спостереження і контроль за рівнем розвитку здоров'я особистості, її психофізіологічного розвитку, встановлення протипоказань до праці за обраною професією, а також на проведення корекції вибору або створення сприятливих умов формування індивідуального стилю діяльності [2: 726].

У психолого-педагогічній літературі можна знайти декілька підходів до визначення професійної орієнтації (Є. Клімов, Є. Павлютенков, М. Тименко та ін.). Ми вважаємо, що з позицій гуманістичних тенденцій, найбільше прийнятним може бути таке визначення: *професійна орієнтація - це науково-практична система підготовки особистості до вільного і свідомого вибору професії*. При цьому допомога учням з боку школи у правильному виборі професії передбачає спеціальну організацію їхньої діяльності, яка включає одержання знань про себе (формування образу "Я"), про світ професійної праці (аналіз професійної діяльності), співвідношення знань про себе і знань про професійну діяльність (професійна проба) [7].

Не існує однозначних підходів і до визначення складових профорієнтаційної роботи. Так, наприклад, Б. Федоришин вважає, що її компонентами є профінформація, профконсультація та початковий профвідбір [13]. Такі компоненти профорієнтації як професійна інформація, аналіз психофізіологічних якостей учнів, професійне спрямування та вибір професії виділив А. Киверялг [8]. К. Платонов вважав, що головними підсистемами профорієнтації є: професіографія, професійна освіта та пропаганда, професійна консультація та професійна адаптація [6]. С. Чистякова виділила такі основні напрями профорієнтаційної роботи: формування образу "Я", аналіз професій, професійні проби. Засобами їх реалізації вона визначає профінформацію та професійну освіту, профконсультацію, розвиток інтересів, схильностей і здібностей тощо [15].

Найбільш популярними серед старшокласників є економічні, гуманітарні та юридичні сфери навчання. Серед технічних спеціальностей найбільш привабливими вважаються такі, що пов'язані з сучасними та перспективними технологіями (інформатика, обчислювальна та лазерна техніка, телекомунікаційні системи, аерокосмічна галузь тощо).

Таким чином, реалії сьогодення змушують школярів зупиняти свій вибір на професіях, які мають не стільки соціальну значущість та відповідають нахилам та уподобанням учнів, скільки відображають уявлення молоді щодо трудових ціннісних орієнтацій, які панують у суспільстві [1]. Відсутність у більшості середніх загальноосвітніх шкіл систематизованої роботи з професійної інформації та професійної консультації обумовлюють незадовільний рівень інформованості старшокласників як щодо особливостей власної особистості, так і світу сучасних професій.

Відсутність систематизованих знань щодо якостей особистості та складних психічних утворень, професійно важливих знань та умінь негативно впливає на самооцінку учнів щодо можливостей оволодіння певною професією. Як правило вона є завищеною або заниженою. Адекватна самооцінка учнів щодо перспектив оволодіння обраною професією є притаманною менш ніж для 10 % старшокласників, задіяних у педагогічному експерименті.

У цілому можна зауважити, що професійне самовизначення сучасних старшокласників не є адекватним об'єктивним потребам та перспективам економічного розвитку суспільства і не відповідає навчальним можливостям та здібностям певної частки учнівської молоді. Однією з причин такого становища можна вважати поступове згортання трудової підготовки школярів, частиною якого була профорієнтаційна робота з ними. Особливо актуальною є потреба в активізації процесу професійного самовизначення старшокласників, цілеспрямований педагогічний вплив на особистість учня, який актуалізує перед ним проблему вибору майбутньої професії і пов'язану з ним діяльність, в тому числі – самостійну, спрямовану на самопізнання та ознайомлення зі світом професій, співставлення власних якостей особистості та вимог, які ставить професія до людини. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми вбачаємо у

впровадження до навчально-виховного процесу школи адекватних соціально-педагогічних технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильков В.В. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників в сучасних умовах // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 59-66.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Захаров Н.Н., Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация школьников. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
4. Капустіна О.В. Методика професійного самовизначення Д. Голанда // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 25. – 2003. – С. 74-79.
5. Концепция профессионального самоопределения молодежи: Проект (В.А.Поляков, С.Н.Чистякова и др.) // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 33-37.
6. Краткий психологический словарь-хрестоматия / Под ред. К.К. Платонова. – М.: Высшая школа, 1974. – 134 с.
7. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению / Под ред. С.Н. Чистяковой, А.Я. Журкиной. – М.: Филология, 1997. – 80 с.
8. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
9. Михайлов И.В. О профориентационной работе во Франции // Вопросы психологии. – 1977. – № 5. – С. 158-163.
10. Павлютенков Е.М. Профорієнтація учнів. – К., 1983. – 152 с
11. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді: Колективна монографія / За ред. М.П. Тименка. – К.: Інститут педагогіки України, 1996. – 268 с.
12. Рыжов В.А. Организация профориентационной работы в развитых капиталистических странах. – М.: Высшая школа, 1987. – 96 с.
13. Федоришин Б.А. Психологические и методические основы профориентационной работы с учащимися. – К.: КГИУУ, 1979. – 23 с.
14. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 108 с.
15. Чистякова С.Н., Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: Организация и управление. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.